

POS KIS LIETUVI DRAMOJE

Beveik t kstantmet je Europos literat ros istorijoje t ra tik du amžiai, kuriais draminis žanras (tragedija, komedija, drama) pirmavo savo k rini išliekam ja verte. Tai buvo renesanso ir klasicizmo amžiai, — XVI ir XVII, — kada Ispanijoje k r tokie teatro genijai kaip Lope de Vega, P. Calderôn de la Barca, Anglijoje — W. Shakespeare, Pranc zijoje — P. Corneille, J. Racine, Molière. J k riniai dar ir šiandien tebevaidinami Europos teatruose.

Nors XVIII amžiuje žmon s labai m go teatr , nors jam k rini nemažai paraš Voltaire, o tame pat amžiuje dar iškilo tarptautinio masto dram rašytojas Fr. Schillerio asmeny, ta iau vis d lto XVIII amžiuje dram os žanras pradeda nueiti antr j viet , kol XIX amž. pradžioje pirmenyb užleidžia lyrikai ir romanui. Tiesa, XIX ir XX amž. I-oje pus je vairi taut rašytojai suk r dar daug vairi dramini k rini , ta iau j id jin ir estetin vert b davo neaukšta. Tik viena antra išimtis (H. Ibsen, P. Claudel) tada tepaj gdavo išeiti už savo tautos sien .

Lietuvi literat roje draminio žanro stovis, tur b t, buvo blogiausias. Lietuvi miestai, kur b t gal j s pasireikšti šioks toks teatras, nuo seno buvo apgyventi svetimtau i , kurie bod josi lietuvi kalba. Antra, keturiasdešimt spaudos draudimo met neleido n pasvajoti apie lietuvišk teatr , nors *Amerikos pirtyje* komedija ir buvo m g j suvaidinta Palangoje 1899 m. Tuo tarpu pirmasis, žymiausias spaudos draudimo lakiotarpio dram rašytojas A. Fromas-Gužutis (1822-1900) negal jo pamatyti scenoje n vieno savo dramatinio k rinio, nors j jis buvo paraš s dešimt . Po spaudos atgavimo Lietuvoje atsirado daug teatro m g j trup i , ta iau tas vadinamasis kloun teatras nepažadino jokio žymesnio dramaturgo. Tik atk rus nepriklausom Lietuvos valstyb , kurioje buvo trys valstybiniai dram os teatrai, šie paveik skatinamai rašytojus. Iš j dram os menui iš esm s atsid jo tik vienas Petras Vai i nas (1890-1959), suk r s 20 vairi dramini k rini ir šitaip tap s bene produk-

tingiausiu šio žanro rašytoju. Šalia P. Vai ir no reikt statyti ir Bal Sruog (1896-1947), kurio pagrindin k rybos sritis buvo istorin s dramos, nors jos nevisos buvo pastatytos Lietuvos teatruose. Kiti rašytojai draminiu žanro k ryb menkai tekultivavo.

Sovietin je okupacijoje valstybini teatr skai ius Lietuvoje gerokai pagaus jo, palyginus su ankstesniu laikotarpiu, nes komunistai teatr laiko lyg savo kultine staiga, kuri turi skelbti ir propaguoti sovietin tik jim . Gal kaip tik d l to propagandinio siekimo Lietuvos teatrai per daugel met neišugd n vieno žymesnio dramaturgo, išskyrus atsitiktinius atvejus. Ta iau šio amžiaus septinto dešimtmio antrosios pus s teatro ir dramini s literat ros stovis Lietuvoje prad jo žymiai kisti gera, tartum b t vyk s kažin koks netik tas pavasario pos kis.

Pirmiausia prie jo žymiai prisid jo ilgai tyl j s ir kelio nerad s Juozas Grušas (g. 1901), kuris vien po kito dav šiuos vienaip ar kitaip žymius k rinius : *Adomo Bruzos paslaptis* (1966), *Meil , džiazas ir velnias* (1967), *Barbora Radvilait* (1972). Šitose dramose J. Grušas nebeatrodo suvaržytas socialistinio realizmo nevaising tezi , nes laisvai vartoja vairias išraiškos priemones, kokios tik reikalingos k nyti jo dram id joms. Šalia J. Grušo išaugo jaunas, impulsyvus, kupinas k rybin s vaizduot s dramaturgas Kazio Sajos asmenyje. Jis 1966 metais paskelb tris domias vienaveiksmes pjeses: *Maniak , Oratori , Pranaš Jon* . 1969 metais išspausdino dar domesn , bet sud tingesn *Mamut medžiokl , Švėtežer* ir *Dilg li šilk* (1972). Pagaliau dramaturg «draugij » sp dingai sijung tarp lyrikos ir epo ilgokai svyrav s, žymus poetas Justinas Marcinkevi ius su dviem dramom — *Mindaugu* (1968) ir *Katedra* (1971). J. Marcinkevi iaus *Mindaugas* buvo tikra kult rin sensacija, kokios Lietuvos skaitytojai, tur b t, netur jo nuo V. Mykolaiio-Putino *Altori šeš lyje*, nes dram vienu laiku pastat du teatrai (Vilniuje ir Klaip doje), o pats dram os tekstas per metus laiko susilauk dviej leidim , bendru 10.000 egzempliori tiražu. Tai didžiausias tiražas, kok tik yra tur jusi lietuvi dramatin literat ra per vis savo istorij . Jis sugriov mit , kad pla ioji publika dram neskaito.

Šitoks netik tas lietuvi dram os pakilimas, kokio nematyti kituose literat riniuose žanruose, tur b t, sudar r pes i «vyresniesiems broliams » Maskvoje, nes šie 1971 m. pabaigoje iškviet Lietuvos dramaturgus Maskv pasitarti. Kiek iš spaudos galima spr sti, lietuviai bendrame pos dyje su maskvie iais buvo pagirti ir papeikti. Kad neaps jo be graudeni m d l s lygini simboli vartojimo ir

pesimizmo, galima spręsti iš to, kad J. Grušas ir K. Saja teisinosi, kad jie nes pesimistai.

Šit septyniasdešimtaisiais metais dramaturg laimėjim okupuotoje Lietuvoje, lyg susitar pozityviai atsiliep ir lietuviai rašytojai Vakaruose. Nors jie neturi jokio profesinio dramos teatro, taip pat negali pasinaudoti n valstyb s subsidijuojan iomis leidyklomis, tačiau j našas lietuvi dramaturgij proporcingai n ra mažesnis. Juk romanistas Jurgis Jankus 1967 metais išleido didel ir domi trijų veiks m dram apie Lietuvos rezistencij *Peilio asmenimis*, o J. Grinius *Auksin s mergel s* komedij (1969) ; Algirdas Landsbergis išspausdino arba paraš šiuos k rinius : *Meil s mokyklos* komedij (1965), *Penki stulp turgaus aikšt je* dram (1966) ir *Paskutinio pikniko* komedij (1971). Kostas Ostrauskas suk r *Duobkasius* (1965), *Senel ir senel* (1969), *Kvartet* (1969) ir *Metus*¹.

K. Ostrauskas, tur b t, labiausiai iš vis lietuvi dramaturg yra pasineš s tariamai avangardistin , groteskin ir absurdin teatr . Tariamai avangardistinio ir totalinio teatro priemonės savo pjes sekomedijose vartoja ir Anatolijus Kairys, kuris yra paskelb s šiuos k rinius : *Viš iuk kis* (1965), *Curriculum vitae* (1966), *Šviesa, kuri užsided* ir *Eldorado* (1968), *Palikimas* (1969). ia pažym tina, kad A. Kairys vartoja alegorines, absurdes, groteskines ir parodines priemones, siekdamas sužadinti skaitytojuose ži rovuose pozityvias id jas bei nuotaikas. Tai matyti jo *Viš iuk kio* komedijoje, už kuri autoriui buvo suteikta Chicagos Scenos darbuotoj s jungos premija (1964 m.).

Anatol iaus Kair io « Viš iuk kis »

Viš iuk kis komedijoje turi tiesiogin ir netiesiogin prasm . Tiesiog jis reiškia viš iuk farm , kuri laiko lietuviai Amerikoje — Pijus Sakalas ir jo žmona Agota. Pats savininkas mažai sielojasi, kad tarp perinam balt viš iuk atsiranda vis daugiau raudon . Bet d l to nerimsta j dukt Giedr , kuriai viš iuk raudon jimas reiškia veisl s išsigimim . To priežas iai susekti ji t v k yra pasikvietusi muzikos m g j mechanik Andri . Tuo tarpu Giedr s brolis Ar nas, k tik laim j s politini moksl daktaro laipsn , viš iukais visai nesir pina, nes jo t v kis jam t ra patogi aplinkyb maloniai praleisti atostogas. Jo jaunai žmonai Nijolei jos uošvi ¹

¹ Visi keturi pastarieji veikal liai išspausdinti vienoje knygoje *Kvartetas*, Chicaga 1971.

Šitie ir panašs aktuals posakiai, nušviesti komiška šviesa, scenoje gali žadinti juok tol, kol alegorijos bus suprantamos. Bet, aliuzijoms dabartin lietuvi gyvenim nustojus aktualumo ir alegorinei j prasmei sunykus, komedija gali pasidaryti tušia ir nebesuprantama. Sunkiai suprantam viet ar replik yra jau ir dabar tam skaitytojui bei ži roviui, kuriam kai kurios užuominos apie Amerikos lietuvi dabart pasilieka nežinomos. Tai sustiprina nes - mones arba absurdus, kurie komedijoje yra atsirad ne d l to, kad A. Kairys vis gyvenim iš esm s laikyt beprasmybe, bet tod l, kad jam jie reikalingi alegorinei scen prasmei išgauti (sakysime, grojimas l pine armonik le, kad viš iukai grojiku susidom t ir neberaudon t -neišsigimt). Normaliu žvilgsniu ži rint, be abejo, taip pat yra nes mon daktaro Ar no mešk jimas, jo laipsniškas apsvilkimas nuo koj iki galvos meškos kailiu, kad b t lengviau bendradarbiauti su iš cirko pab gusiu žv rimi. Bet ši absurdin karikat ra, nukreipta prieš jaun lietuvi intelektual , reikalinga alegorinei komedijos prasmei — kolaboracijai su sovietais — išreikšti.

Normalioje realistin je komedijoje šituos absurduos reiškinius tur tume atmesti kaip negalimybes ; ta iau dabar su jomis, kad ir galvas kraipydami, galime susitaikyti, nes abstraktinis ir absurdi nis teatras per pastar j dešimtmet jau yra mus šiek tiek priprati n s prie visokiausi nes moni bei alegorij . Sakysime, jauno inte lektualo vilkim si meškos kailiu mums lengviau sivaizduoti bei priimti negu žmogaus tapim raganosiu d l minios užsikr timo raga nosi psichozu, kaip tai vaizduoja pranc z Ionesco *Raganosio* dra moje. Tik sugretinus tas dvi pjeses, savaime kyla prielaida, kad A. Kairio *Viš iuk kis* yra tiesiogin je Ionesco *Raganosio* takoje. Ta iau, antra vertus, Ionesco absurdin alegorija — žmoni apsirgi mas raganos jimu — yra platesn s (žmogiškesn s) reikšm s ato trauka, nes ji atremta miniažmogi svor gyvenime arba minios paži r dominavim , kuris šiais laikais kartais atrodo psichozu. Tod l Ionesco alegorij b t galima vadinti simboliu, kai tuo tarpu A. Kairio piešiamas dr. Ar no mešk jimas pasilieka alegorija, t. y., vienaprasmiu simboliu, kuris reiškia Amerikos lietuvi intelektual polink bendradarbiauti su Sovietija. Jei šis polinkis išnykt , visa *Viš iuk kio* komedija nebetekt pagrindo, nes ir antroji pagrind in alegorija — viš iuk išsigimimas per raudon jim — turi be beik t pa i prasm — komunist jim arba tariam pažangum bei liberal jim , o ne nutautim , kuris b t platesnis.

Viš iuk kio aktualijomis bei alegorijomis, nueinan iomis kartais iki nes moni , A. Kairys atsiliepia ši laik teatro mad Vakaruose kalb ti nerealistiškai, vairiomis atotraukomis bei schemomis.

ši mad A. Kairys atsiliepia talentingai: jis savo komedijos alegorines situacijas, alegorinius veiksmus bei posakius gana gerai susieja su atitinkamais *Viš iuk kio* personažais, o alegorij gausa nuolat skatina skaitytoj arba ži rov sp ti j prasm . Tai sudaro stipriai prasingos komedijos sp d . Tik reikia apgailestauti, kad toji prasm yra paviršutiniška, negili, nes atremta l iau ar grei iau praeinan ias aktualijas, o ne bendruosius žmoni prigimties polinkius, ydas bei dorybes, kurie sudaro tikr sias problemas.

Kadangi *Viš iuk kio* personažai yra pakreipti alegorijas, apie juos beveik negalima kalb ti kaip apie charakterius. Komedijos veik jai t ra tik negilios charakteri apybraižos. Tiesa, tos apybraižos yra pakankamai skirtingos, kad scenoje b t domios, neatrodyt abstrak iomis schemomis ; bet jos n ra tiek individualios ir gilios, kad garantuot komedijai ilg amži . Ir reikalauti šito iš autoriaus b t neteisinga, nes jis k r alegorin satyr , kuria nor jo pasišaiptyti iš visuomenini yd savo tautie iuose Amerikoje ir juos už tas ydas paplakti. Jis savo veik j l pas d tais lengvais, nors kartais sunkiai tikimais, dialogais savo tiksl pasiek , o savo alegorijomis ir negalimyb mis jis taip pat pataik ši laik teatro mading srov . Ta iau kas alegorij sigal jim dramine literat roje laiko gr žimu vidurini amži pabaigos teatr , tas, be abejo, neturi ko džiaugtis m s autori pos kiu šitokia kryptimi, nors tai ir b t mada.

Justino Marcinkevi iaus «Mindaugas»*

Jau sakyta, kad Justino Marcinkevi iaus dviej dali drama-poe ma *Mindaugas* yra susilaukusi tokio pasisekimo, kokio n ra tur j s joks kitas dramos k rinys. Vien šis faktas nurodyt , kad *Mindaugas* — domus k rinys, vertas nuodugnesnio kritikos d mesio. Antra, ši lietuviu komunisto drama pirm kart pavergtoje Lietuvoje literat riškai interpretuoja labai reikšming asmenyb Lietuvos istorijoje, vien Lietuvos valstyb s k r j ir jos pirm j karali . Tai v l didina m s susidom jim bei kelia klausimus : kaip atrodo anas pirmasis Lietuvos valdovas lietuviu komunisto žvilgsniu? Ko verta ta drama apie j literat riniu atžvilgiu? Kiek j galima palyginti su panašia V. Kr v s drama, kurios vardas — *Mindaugo mirtis* (1935 m.).

Apskritai pasakius, Justinas Marcinkevi ius savo dramatine poema m gina apimti beveik vis Mindaugo gyvenim nuo jo iškilimo

* Ši studija antrašte *Karalius Mindaugas sovietin je nelaisv je* buvo atspausdinta literat ros metraštyje *Septintoji pradalg*, Londonas 1971, 391-410 psl. ia duodama nauja, papildyta redakcija.

vyriausius Lietuvos kunigaikšius iki jo nužudymo. Bet kadangi daugelis duomenų to valdovo gyvenime nėra tiksliai žinomi, dramos autorius su jais elgiasi gana laisvai, kaip dailiosios literatūros istoriškuose kūriniuose yra priimta. Sakysime, vyriausiu Lietuvos kunigaikšium rašytojas apskelbdina Mindaugą Nalšios kunigaikšio Vismano pilyje, svečiuojantis čia Lietuvos kunigaikšiams, grįžtantiems iš taikos sutarties pasirašymo su Volynės valdovais 1219 m. Tos viešnagės metu žygnas praneša žinią apie pirmąjį kryžiuočių plėšikaujant pasirodymą Šduvi žemėje. Nors tai istoriškai nėra teisinga⁴, tačiau tai rašytojui nėra esminis reikalas. Jam svarbiau parodyti, kad, tik baigus karą su Volyne, pasirodo iš Vakarų naujas lietuvių kunigaikšiams priešas — kryžiuočiai. Tai duoda progą smulkiems valdovams pajusti pavojų, o Mindaugui suprasti istorinio momento reikalavimų pradėti Lietuvos sujungimą.

Laisvai sukuręs Mindaugo iškilimo aplinkybes, Justinas Marcinkevičius nemažiau laisvai parodo, vaizduodamas pirmojo Lietuvos karaliaus mirtį. Pagal autorį, J. Daumantas nužudo keramikos dirbtuvėje, kur senis puodžius lipdė žemėlapyje, vaizduojant Mindaugo vienijamą ir plečiamą Lietuvos teritoriją. Ši keista valdovo žuvimo aplinkybė yra bylojama, kad vairiems Mindaugo gyvenimo faktams rašytojas neskiria pirmajam reikšmės, kaip elgiasi V. Krivė, rašydamas *Mindaugo mirtį*. Marcinkevičius iui už istorinius faktus domėsi žmogiški psichiniai pergyvenimai.

Bet, kaip sako rašytojo sukurtas juodasis metraštininkas, « žmogus be faktų — ne žmogus ». Todėl žinomi duomenai ir istoriniai asmenys *Mindaugo* dramoje yra pakankamai. Tik autorius juos dažniausiai interpretuoja savaip, turdamas prieš akis vieną svarbiausią tikslą parodyti, kaip Mindaugo-politiko darbai skaudžiai žeidžia jo kaip žmogaus širdį, nors šitokiame beveik nuolatiniame konflikte virš paima politikas su savo prievarta, žiaurumais, klaida, melu, susidūsi aplinkybių išnaudojimais vis tam pačiam tikslui. Tik šitokiomis dažnai nedoromis priemonėmis Mindaugas sukuria Lietuvos valstybę, pajėgintą nuo grobikiškų kryžiuočių. Nors doros ir nedoros priemonės pažadintame su moksle Mindaugas žengia, tačiau ir šitaip pralaimėdamas, jis pasilieka Marcinkevičiusiui teigiamu herojumi, beveik Lietuvos kankiniu, nes jis tarp Lietuvos kunigaikščių buvo pirmasis, kuris suprato imperatyvinio laiko reikalavimą, sujungti smulkius kunigaikštius žemės lopus, atiduodant juos valdži vienam monarcho rankas. Nuo to momento, kai Mindaugas išvydo

⁴ Kryžiuočių ordinas sukūrė prie Vyslos 1230 metais.

š istorin imperatyv Lietuvai, valdovui nebeliko, anot J. Marcinkevi iaus, kit diev , kaip tik Lietuva.

N ra daugiau diev .
Yra tiktai t vyn . Vienas dievas.
Žiaurus, negailestingas ir ... teisus.

Aš juos išmokysiu pažint š diev ,
Ir keikt, ir garbint j , ir jam aukotis ⁵.

Šitaip kalba savo mylimai Mortai Mindaugas apie Lietuv ir jos kunigaikš ius, pasiryždamas tapti despotu, kuris pavartos visas priemones, jeigu tik jos ves jo « diev » — Lietuvos politin vienyb . Tik vien kart savo poemoje-dramoje J. Marcinkevi ius teparodo, kaip Mindaugo politiniai siekimai sutampa su jo asmeniniais širdies interesais, b tent, kai jis pasisavina žemes savo ištikimo talkininko Vismanto, kurio žmona Morta anks iau buvo tapusi Mindaugo meiluže ir paskiau paprašiusi vyriausi kunigaikšt nužudyti jos kuprot vyr .

Taigi, Marcinkevi iaus Mindaugas yra politinis despotas. Nors jo veiksmai, lie i asmenis, yra žiaur s ir bais s, ta iau jo visas paveikslas n ra šaltai oficialus ar atstumiantis. Lietuviuvi J. Marcinkevi iaus Mindaugas atrodo ne tik suprantamas, bet taip pat vertas užuojautos ir gal net meil s.

Prie m s tautie io širdies š despotišk valdov Marcinkevi ius priartina dviem jo asmenyb s bruožais. Pirmasis j — Mindaugo bes lyginis nesavanaudiškas atsidavimas Lietuvos sujungimui, netuo jis neieško asmenin s garb s, bet siekia bendrojo labo, vykdydamas lietuviams istorin imperatyv . Antras bruožas, kuris padaro Mindaug žmogišk ir užjaustin , yra jo kan ia, moralin kan ia, kylanti d l jo paties vartojam nedor priemoni ir d l smulki j kunigaikš i priešingumo, nes jie arba nepaj gia suprasti laiko reikalavim , arba perdaug savanaudžiai, arba pasipiktin vieningos Lietuvos k r jo darbais. Ta vairi atspalvi moralin kan ia, lydinti Marcinkevi iaus Mindaug iki mirties akimirksnio, liudija, kad rašytojo tapomas valdovas n ra nejautrus. Jis jau ia blog savyje ir aplink save, nors ir eidamas kompromisus su savo s žine, nors ir m gindamas save tikinti, kad n ra nei ger , nei blog darb , nors vyr auja melas. ^{5 5}

⁵ J. Marcinkevi ius, *Mindaugas. Dviej dali drama-poema*, Vilnius ²1970, 28 psl.

Tod l reikia pripažinti, kad sugeb jimas atskleisti moralin kan i despoto asmenyje yra pagrindinis stiprus meninis Marcinkevi-iaus laim jimas jo dramoje. Vidin s kan ios skamb jimas gilia autentiška gaida atskleidžia ne tik jos autoriaus dramatin talent , sugebant žvelgti ir išreikšti meniškai herojaus vidin konflikt , bet ir neabejotinas rašytojo simpatijas despotiškam Mindaugui.

Tad kuo gi brangus J. Marcinkevi iui pirmasis Lietuvos kara-lius, kurio stovis atrodo artimas arba iš dalies savas pa iam poetui? — Pirmiausia anas Lietuvos vienytojas patenkina poeto kaip lietu-ivio t pat patriotin jausm , kuris buvo jau iamas jo *Kraujo ir pelen* poemoje. Kaip ten naci naikinam Pir iupo gyventoj kan-ios giliai atsiliep poeto patriotizme, taip viduramži Mindaugo kent jimai daugiau ar mažiau išreiškia sovietinio lietuvi poeto skausmus d l nenugalim tr kum bei yd dabartin je Lietuvoje, kurios statyboje poetas dalyvauja savo k ryba. Mindaugo ir J. Marcinkevi iaus psichini stovi panašumas mums paaiškina, kod l *Mindaugo* dramoje n ra plakatini deklaracij , kuri neišveng poetas *Kraujo ir pelen* poemoje. Dramoje jo patriotizmas visada susietas su gilia kan ia. Pavyzdžiui, pasiteisindamas savo skriaudžia-mam broliui Dausprungui Marcinkevi iaus Mindaugas sielvartauja :

K j s iš man s
Padar te, draugai, bi iuliai, žmon s ? [...]
Sudrask t gabal lius mane —
Ir kaip dabar aš pats save surinksiu ?
Kaip aš surinksiu Lietuv dabar,
Kuri kiekvieno širdyje kitokia ?⁶

Ir vainikuoto Mindaugo patriotizmas aidi skausmingai, kai jis senajam savo draugui puodžiui prisipaž sta, tardamas :

Tu sakai : su meile.
O jau su kokia meile aš lipdžiau
Ir k riau savo Lietuv ! Ak, seni!
Atidaviau jai visk : prot , šird ,
Ir vis meil , džiaugsm , svajones,
Ir laim s ilges ... N ra žmogaus,
Kuris daugiau jai b t atidav s⁷

⁶ Ten pat, 53 psl.

⁷ Ten pat, 91 psl.

Bet Marcinkevius jau ia nemaž simpatij Mindaugui ne tik dėl šio valdovo bes lyginio patriotizmo, bet gal dar labiau su juo identifikuodamasis dėl istorinio imperatyvo, kuriam jiedu pasiduoda bei jį vykdo kentdami, nors ir skirtingose istorinėse aplinkybėse. Kitaip sakant, poetas Mindaugo asmeniu vaizduoja tartum idealų Lietuvos komunistų prototipą, kuris XIII amžiuje tobulai suprato objektyvius savo laiko reikalavimus Lietuvai ir juos vykdo be kompromisų taip, kaip istorinis imperatyvas dabar supranta idealistiškai nusiteikę Lietuvos komunistai, neišskiriant nė *Mindaugo* dramų autoriaus.

Argi šie komunistai nėra sitikinai, kad dabartinėje Lietuvoje krikščionių religiją turinti pakeisti komunistinė religija, vadinama dialektiniu bei istoriniu materializmu? Todėl jie nesišlykšti krikščionių su žiniais prievartavimais, nors jie ir skaudūs. Argi ne šitaip kadaise elgėsi Mindaugas, prievarta krikštydamas savo tauties pagonis Lietuvos labui? Jis taip pat naikino vietines kunigaikštystes, žudė ir skriaudė mažuosius kunigaikščius, savo gimines ir net savo šeimos narius vienijamas Lietuvos naudai, kad šitaip bendroji tauta taptų galingesnė atmušti kryžiuočių ordino puolimus. Šituo Mindaugas atrodo Marcinkeviui panašus dabartinis Lietuvos komunistas, kurie bes lygiškai vykdo sovietinius sakymus, tikdami, kad istorija yra nulmusi Mindaugo tautai vynei pasilikti Sovietų Rusijos imperijoje. Argi ne šitokios prasmės mintys kartais pasiekia užsienio lietuvius laiškuose iš okupuotos tautos?

Šitaip užsieniečius rašo sakyti arba rusų komunistų propagandos paveikti tautiečiai, nes Sovietijoje jie nepajęgia pamatyti, kad istorijos ratas sukasi visai kitaip, negu norėtų rusų komunistai. Jie nepasako pavergtiesiems, kad naujoji technologija naikina proletarų klasę, kuri suvedžioja ir kurios vardu kalba apsišaukia liai komunistai; o nepažįstant nei Vengrijos sukilimo (1956 m.), nei ekoslovakijos vykių (1968 m.), susovietintos Lietuvos žmonėms nelengva suprasti, kad komunizmas yra atsisakęs žmogiško veido, tapdamas rusų reakcinio imperializmo nuogu rankiu. Marcinkeviui ir kitiems Lietuvos rašytojams gal dar sunkiau sivaizduoti, kad Sovietų Sąjungos imperija eina prieš istorinį pažangumą, nes sovietinė imperija yra ryškiausia vergovinė visuomenės liekana, stovinti arčiau Džengiskano negu buvusi Prancūzijos ir Anglijos imperija. Šis pastarasis sugriuvimas dėl tautišilaisvinimo nurodo, kad pasaulio apsijungimas vyks ne per imperijų prievartą, bet laisvą tautų apsisprendimo pagrindu. Todėl turės žlugti ir paskutinis imperijos — Sovietų Rusija ir Kinija. Tokia yra istorijos eiga — nyksta proletar

klas , kaip luom nelygyb s ir asmen nelaisv s pasekm , ir gri va imperijos, nes jos yra taut ir individ vergijos liekanos.

Nematydamas šito, J. Marcinkevi ius gali tik ti, kad jis ir jo draugai kompartijoje atlieka Lietuvai nauding darb , panaš Mindaugo, kuris prieš 700 met buvo prad j s Lietuvos imperij . Nors šitoks tik jimas ir klaidingas, ta iau ši iliuzija padeda talentingam poetui su simpatija žvelgti Mindaug , jo despotizme matyti ne tik ken iant žmog , bet ir išraišk aukš iausio patriotizmo (« Lie tuva — mano dievas »). D l jo Marcinkevi iaus Mindaugas aukoja kitus asmenis, aukojasi pats, d l to ken ia ir ž sta.

Ta iau šitoks komunistinis tik jimas, kuris pad jo poetui sukurti giliai dramatišk Mindaug , taip pat past m jo jo autori klaidas, kurios susilpnino antr j k rinio dal . Pirmiausia, nor damas parodyti lietuviškos imperijos k r j kaip galima artimesn idealiniam Lietuvos komunisto paveiklui, J. Marcinkevi ius pirm j Lietuvos karali nufeodalino, j suliaudindamas. Kaip Mindaugo brolis Dausprungas m gst s žem s darb , taip karalius vertin s puodžiaus amat . «Jaunyst je lipdžiau», prisipaž sta jis, o senis puodžius apie savo valdov sako : «Geras rankas tur jai — b tum buv s geriausias puodžius Lietuvoj »⁸. Ar šitoks amatininkišk broož suteikimas feodalui XIII amžiuje, kai amatai Lietuvoje dar tebebuvo lopšyje, n ra istorin nes mon ! To nereikalauja n marksizmas, nes jis pripaž sta luomin feodalizm kaip istorin s raidos b tin tarpsn , kuris savo laiku atliko visuomen je teigiam vaidmen . Argi kitoks buvo istorinis Mindaugas! Sukurdamas viening Lietuv , jis daug padar vis Lietuvos gyventoj apsaugai nuo kryžiuo i nelaisv s. Taigi, jis atliko visuomenei nauding darb , net ži rint marksistiškai.

Tod l ir kyla klausimas, d l kokios priežasties Marcinkevi ius savo Mindaug suliaudino, padarydamas j puodžiaus amato m g ju ir seno puodžiaus intymiu draugu. Ar tam, kad pirmasis Lietuvos karalius suskaldyt puodžiaus nulipdyt keramikos Lietuvos žem lap , ant jo krisdamas nuo žmogžudiško Daumanto sm gio? Ta iau šitokiai simbolinei scenai sukurti, bet iškreipti pagrindin istorin beroj , jam suteikiant istoriškai nesuprantam broož , reiškia nusižengti meniškai.

Kas gi prie to rašytoj prived ! Ar Glavlito cenzoriai, ar paties poeto naivus tik jimas liaudiškumu kaip dorybe, be kurios net feodaliniam valdovui n ra pateisinimo pozityviam gyvenimui? Ta iau

⁸ Ten pat, 89 psl.

ši tariama doryb blogai pasitarnavo Marcinkevi iaus k riniui: abi scenos, kuriose Lietuvos karalius kalbasi su puodžiumi keramikos dirbtuv je, dramatiniu atžvilgiu yra pa ios silpniausios visoje *Mindaugo* dramoje. Viena, senis puodžius, tegu ir buv s Mindaugo tariamu mokytoju, yra per silpna fig ra tikrai dramatiniam pokalbiui su karalium; antra, tos dvi scenos yra panašios kompoziciniu atžvilgiu : jos abi prasideda puodžiaus ir karaliaus dialogais, nors domesn antroji scena, nes joje senio Mindaugo, svyruojan io tarp ateizmo ir nihilizmo, lyriški monologai yra giliai žmogiški ir prasmingesni negu pirmojoje scenoje su puodžium. Tegu tai paliudija ši ištrauka:

Kai taip guli, ži r damas tams ,
 Tai pradedi galvot, kad nieko n r,
 Ir kad žmogus — tiktai menka dulkel
 Visuotin s tamsos okeane.
 Ar žino jis, koks okeano tikslas,
 Ir kas yra tenai, už tos ribos,
 Kur okeanas su dangum suseina ?
 Ma iau ne syk aš, kaip krinta žvaigžd s.
 Prisiži r jau aš, kaip miršta žmon s.
 Ir nieko ne vyksta! Okeanas
 Toks pat didžiulis ir toks pat tamsus.
 Tai mes ne taip jau dideli, kaip manom.
 Ir ne tokie galingi, kaip galvojam.
 Tai kuo tada žmogus laimingas ? Kuo ?⁹

Tai gražus karaliaus monologas ! Tik, deja, su puodžiaus aplinka jis nesiderina. Žymiai daugiau organiško svorio šitoks monologas b t gal j s gauti, jeigu Mindaugas savo religiškai egzistencines abejones b t d st s karalienei Mortai, ruošdamasis apostazijai. Deja, išlieti savo sielos skausming min i savo žmonai Mindaugas negali, nes J. Marcinkevi ius j yra padar s pamiš le.

Antra žymi *Mindaugo* dramos yda, kilusi iš komunistin s ideologijos, yra jau pamin tas karalien s Mortos asmens sužalojimas, nepateisinamas nei istoriškai, nei meniškai, nei marksistiškai. Saky sime, istorija yra paliudijusi, kad Morta buvo ištikima Mindaugo draug . Tapusi krikš ione, ji pasilikusi nuoširdi Kristaus religijos išpažin ja. Ta iau istorija nieko nesako, koku b du j buvo ved s Mindaugas. Tai leidžia J. Marcinkevi iui susigalvoti, kad pirmiau Morta buvusi Mindaugo ištikimo šalininko, kuproto kunigaikš io Vismanto žmona. D l abipus s meil s ji tapusi vyriausio kunigaikš-

⁹ Ten pat, 112-113 psl.

io meiluže. Kai d l to jai gim s s nus, ji paprašiusi Mindaug nužudyti jos vyr Vismant . Bet šis nusizud s pats, nes pasijut s nepaj gus atkeršyti didžiajam kunigaikš iui už svetmoteryst s skriaud . Šitokiose aplinkyb se tapusi Mindaugo žmona ir v liau pasikrikštijusi, Morta savo svetmoteryst ir Vismanto žuvim taip giliai pa musis šird , kad tapusi skrupulante iki pamišimo : jai nuolat vaide n sis r stus krikš ioni Dievas ir jo pragaras. J neigiamai veik s ir vienuolis Zyvertas, kuris mok s karalien krikš ioni tik jimo ties bei mald . T vis aplinkybi pas ka buvusi Mortos išprot jimas : klie d dama ji prad jusi klajoti po pil , vilk ti viena ašutine ir užsid ti ant galvos stagar vainik vietoje kar nos. Taigi, buvusi energinga moteris krikš ionyb s takoje tapusi žmogaus griuv siais — pamiš le. Šitaip karalien Mort pavaizdavo J. Marcinkevi ius, nes Glav lito arba jo paties nesuvaldytas fanatizmas reikalavo kaip nors sunie kinti Kristaus religij . Bet kokie to suniekinimo vaisiai menišku atžvilgiu?

Deja, menki. Viena, normali apsikrikštijusi Morta d l savo ankstybesni pagonišk nuod mi neb t tur jusi išprot ti: kad ir kaip tamsus beb t buv s vienuolis Zyvertas, jis vis tiek b t tur j s paaiškinti karalienei, kad krikštas yra «Kristaus steigtas sakramentas, atleidži s gimt j ir visas kitas nuod mes su visomis j bausm mis », kaip rašo *Lietuvi Enciklopedija* ¹⁰. Taigi, nors Morta ir b t buvusi kalta d l svetmoteryst s ir savo pirmojo vyro mirties, krikštas j b t tur j s nuraminti, paveikti teigiamai, o nesl gti ir erzinti.

Bet, jeigu karalien d l religini skrupul pamišusi, kaip teigia *Mindaugo* autorius, tai d l to kalta ne krikš ioni religija, bet paties rašytojo menkos psichologin s žinios : pamišimu paprastai suser ga asmens, kurie turi paveld j psichin lig . Jeigu prileistume, kad Morta buvo gimusi su šitokiu paveld jimu, rašytojas juo negal t išsiteisinti meniškai, nes jis antroje savo k rinio dalyje svarb vaidmen d l neapykantos krikš ionybei sumenkino. Parodydamas j skrupulante ir pamiš le, Marcinkevi ius karalien padar nebe dramatiška, o melodramatiška. Jai galima užjausti kaip ligonei, galime jos bijoti, bet mes, normal s žmon s, nebegalime apytikriai suprasti bei priimti psichinio ligonio pergyvenim ir nebepaj giame kontroliuoti rašytoj . Tod l nepavoingas pamiš lis dramos k rinyje ne tempia, bet atleidžia veiksm . *Mindaugo* dramoje tai matyti.

Sakysime, persp ti karali d l eventualios apostazijos bei prieš j efektingai kovoti b t gal jusi Morta, jei ji b t buvusi psichiškai

¹⁰ XIII t., 116 psl.

sveika. Atvykus Žemai i pasiuntiniams raginti Mindaug apozatuoti, b t gal jusi išsivystyti aukšto dramtizmo scena su Morta. Deja, dabartin je redakcijoje tas dramtizmas atrodo antraeilis, nes karaliaus apostazijai tesipriešina vienuolis Zyvertas, kurio Mindaugas nem gsta ir nelaiko sau lygiu partneriu. Tiesa, kad ir pamišusi, Morta išgelbsti nuo arešto ir gresian ios mirties Zyvert , nes karalius paklauso jos žodžio. Ta iau d l to ji nebetampa Mindaugo partnere. Ir paties rašytojo pastabos paliudija, kad šitokiam vaidmeniui psichin ligon nebetinka. Sakysime, prieš parodydamas pamišusios karalien s užtarim vienuoliui Zyvertui, J. Marcinkevi ius pažymi : «Morta (lyg pabudusi)»¹¹. Po trumpos karalien s intervencijos, rašytojas v l pastebi: « protas j v l apleidžia ».

Bet, neži rint šito teisingo supratimo, kad tik psichiškai normalus asmuo tegali b ti tikrai dramatiškas, vis d lto J. Marcinkevi ius krikš ion Mort susargdina psichiškai. Šitokio nenuoseklumo negalima kitaip išaiškinti, kaip antikrikš ioniška neapykanta, kurios jau buvo *Kraujo ir pelen* poemoje, nors Pir iupio tragedija su krikš ionybe netur jo nieko bendro : ten žmoni kraujas ir pelenai buvo Ryt ir Vakar ateist (komunist ir naci) siaut jimo pasekm . Ir *Mindauga*, atrodo, Marcinkevi ius parodo karalien Mort pamišusi d l neigiamos krikš ionyb s takos svarbiausia tam, kad apozazuodamas karalius Mindaugas tur t geros progos garsiai sušukti, rodydamas pamiš l :

Ži r kite, žemai iai ! Paži r kit,
Kad atsimintum t ... Štai, k padar
Krikš ioni dievas !¹²

Iš tikr j tai padar Marcinkevi ius, nepaisydamas net markizmo teoretik , kurie krikš ioni monoteizm laiko aukštesne religijos forma, pranašesne už pagonišk j politeizm , nes šis es s dar primityvios vergovins visuomen s anstatin dalis. Ta iau reikia nemažiau apgail ti, kad Mortos asmenyje nusizengdamas istorinei ir psichologinei tiesai, rašytojas sumenkino savo k rin . Tai netiesiog atsiliep ir dramos atomazgoje, nes autorius nebegal jo Mindaugo nužudymo pagr sti taip stipriai, kaip byloja istorija. O ji teigianti, kad, prisid damas prie Žemai i s mokslo ir nužudydamas pirm j Lietuvos karali , Daumantas taip pat siek asmeninio keršto, nes

¹¹ J. Marcinkevi ius, *Mindaugas*, 109 psl.

¹² Ten pat, 107 psl.

Mindaugas buvo sulaik s pas save Daumanto žmon , mirusios Mortos seser . Šitaip Mindaugo mirt yra pagrind s ir Vincas Kr v .

Tuo tarpu Marcinkevi ius nemini nei Mortos sesers, nei Daumanto keršto d l žmonos užgrobimo. Tod l dramoje Mindaugo nužudymas atrodo menkai tepagr stas : skaitytojas ir ži rovas dramos gale jau yra užmirš s pirmin kunigaikš io Daumanto nežym priešingum Mindaugo tikslams. Antra vertus, labai išryškinus Mortos pamišim d l jos tariam sen j nuod mi ir krikš ioni Dievo r styb s, rašytojui nebebuvo patogu kalb ti apie Mortos seser , su kuria Mindaugas gal b t svetmoteriaivo. Bet šitoks Mindaugas — dvigubas svetmoteris ir žudikas — jau b t buv s per šlykštus. Tuo tarpu dabartin je dramos redakcijoje savo pirm j svetmoteryst , kuri Marcinkevi ius sugalvojo su kupriaus Vismanto žmona Morta, didysis kunigaikštis lyg išperka, kent damas d l karalien s psichin s ligos. Taigi, Mindaugas miršta kaip kankinys d l Lietuvos vienyb s. Tai aiškiai gird ti paskutiniuose priešmirtiniuose sužeisto karaliaus žodžiuose. Išpažin s savo svarbiausias kaltes, Marcinkevi iaus Mindaugas prisipaž sta tai dar s :

Tiktai d l Lietuvos ... tik d l T vyn s [...]
Tur b t, nebuvo kito ... kito kelio ...
Kad aš buvau jos rankis ... kad aš
Tik j myl jau... Lietuv ... j vien ¹³.

Nors ia istorin s b tinyb s susiejimas su kolektyvine meile Lietuvai skamba gana komunistiškai (šitokioje ideologijoje pavieni asmen meil neturi vietos), ta iau mes ja tikime. Mums atrodo, kad Marcinkevi iaus Mindaugas myl jo Lietuv ne teoriškai, bet konkreiai žmogiškai, kaip jis myl jo Mort , su ja svetmoteriaudamas, d l to ketindamas nužudyti jos vyr , o paskui kent damas.

Gal pa i ryškiausi to nusikalt liško skausmo išraišk atskleidžia tas momentas, kada d l Mindaugo svetmoteryst s jo akivaizdoje nusizudo Vismantas.

Dievai, j s matot, aš nenužudžiau jo !
Aš jo nenužudžiau ! Nenužudžiau ! ¹⁴

r kdamas išb ga Mindaugas. Nors ši scena triukšminga, ta iau joje gl di pasl ptas skausmas, nes Vismantas buvo ištikimiausias kunigaikštis ir Mindaugo dvariškis. Bet gal subtiliausi skausmo išraišk

¹³ Ten pat, 117 psl.

¹⁴ Ten pat, 68 psl.

J. Marcinkevius laimi Mindaugo dukters Ramun s asmenyje tuo momentu, kai t vas j ver ia tek ti už Gali o kunigaikš io Švarno Danilovi iaus. Ana pirmosios moteryst s dukra prieš t vo prievart nedr sta protestuoti kitaip kaip žodžiais: «T veli, tu mamait s nemyl jai!»¹⁵ Bet kiek tame pakartotame posakyje pasl pto skausmo d l t vo meil s stokos !... Jis reiškia, kad, tu t ve, man s nemyl tai pat, kaip nemyl jai mano mamait s.

ia kitu keliu sugr žus prie moralin s kan ios, kurios daugiausia sutelkta Mindaugo asmenyje, galima baigti ir š straipsn , nes sugė b jimas t kan i vairiai atskleisti yra pagrindinis, kaip jau sak me, J. Marcinkevi iaus meninis laim jimas. Parodydamas despot žmo giškai ken iant , jis tuo pa iu mostu nuskaidrino valdovo kolektyvin patriotizm , kuris paprastai b na negailestingas pavieniams tautie iams. Jeigu neb t nereikalingo Mindaugo suliaudinimo iki puo džiaus ir b t atsisakyta tos krikš ionyb s neapykantos, kuri nepa gr stai sulauž karalien s Mortos asmen , *Mindaugo* drama gal atro dyt meniškai pralenkusi B. Sruogos nevien istoriškai dramatin kronik . Bet ir dabartin je redakcijoje ji « visa galva » iškyla aukš iau už V. Kr v s *Mindaugo mirt* .

Bet ia pamin jus V. Kr v , negalima nepasakyti, kad J. Marcinkevi ius su savo *Mindaugu* yra atsistoj s t pa i pavojing epo bei dramos kryžkel , kurioje pasiklydo Kr v , rašydamas savo *Šar n , Dangaus ir ž m s s nus* bei misterij *Likimo keliais*. Šituose k riniuose V. Kr v buvo neapsisprend s, kokiu keliu — epiniu ar draminiu — jam labiau tiko keliauti, m gino derinti savo neabejoti nai dramatiškos sielos polinkius su dz kišku pom giu vaizdžiai pasakoti smulkmenas ir šituo kompromisu anuos stambius k rinius padar nepaskaitomus. J. Marcinkevi ius su savo dramatine poema apie Mindaug dar yra tolokai nuo Kr v s nepasisekim , nes vis d lto *Mindaug* neabejotinai dar vyrauja dramos žanras. Epiniai momentai (Baltojo ir Juodojo metraštiniuko siterpimai) autoriaus saikingai pavartoti dar nenužud dramatinio k rinio. B t li dna, jei ateityje epin s digresijos ir smulkmenos nuviliot Justin Marcinkevi i nuo dramatinio žanro esm s — didesnio ar mažesnio konflikto. *Mindaug* jis gana ryškus, nors drama jau turi ir poemos vard .

¹⁵ Ten pat, 35, 37, 38 psl.